

Razumijemo i narode koji su prisiljeni da se navrat-nanos uključe u međunarodnu civilizaciju, pa krenu prećem odustajući od svakog traženja, preuzimaju prikladne tudice gdje god se nađu, i pere oštricu borbenoga purizma protiv svega što je u vlastitom jeziku neobičnije i zahtjevnije jer nemaju vremena da se bave time. Treba uhvatiti korak, pa kako bilo. Jedna takva reakcija može i oslabiti osjetila za potrebu onoga drugoga i kod samoga sebe. Sve je to razumljivo, pa i opravdano, možda čak i nužno, u svoj čas. Ali budućnost se na tome ne da zidati. Ona pripada stvaralačkom pristupu. A takav je pristup u hrvatskom književnom jeziku tradicionalan.

O purizmu, dakle, treba razgovarati. Nezaobilazan je kada se radi o jezičnoj kulturi. Bez njega kao produžetka refleksa jezičnoga samoodržanja, kao načela reda i suvislosti, zapravo je i ne može biti, pa su čistunstvo u tome smislu i jezična kultura upravo sinonimi. Drugo je dogmatski i bojovan, zasukan i nedotupavan purizam. On jezičnoj kulturi ne može biti zdravim temeljem, iako korist i od njega u danom času može biti presudna. I potrebno je dobro razmotriti njegovu narav, doista shvatiti što sve jest dogmatsko čistunstvo, a što sve nije. Tek tada je moguće reći pravu riječ. Bez toga je kritika purizma isprazna. Lupa u prazno i ne pridonosi razbistrivanju pojmova. Ostaje bez odjeka. I neupućeni osjeća kad koji isključivi purizam napadajući čistunstvo zapravo brani sebe.

ODNOS IZVEDENICA SA *-telj* I *-lac*

Stjepan Babić

1. Da bismo mogli prikazati odnos izvedenica sa *-telj* i *-lac*, potrebno je najprije prikazati tvorbu izvedenica sa *-lac*¹ u osobinama relevantnima za ovakav prikaz.²

2. Kad je riječ o sufiksu *-lac*, valja odmah reći da bi se postanak svih imenica sa završetkom *-lac* mogao protumačiti i tako kao da su izvedene od osnove glagolskoga pridjeva radnog sufiksom *-ac*, kako to npr. kaže T. Maretić u svojoj gramatici. On polazi od formalne analize: *čuvao, čuval-a + -ac > čuvalac*, ali kako uzima u obzir i značenje, odmah nailazi na teškoće. Govoreći o sufiksu *-(a)c*, kaže:

¹ Tvorba izvedenica sa *-telj* prikazana je u članku *Tvorba imenica sufiksom -telj*, J, XXI, str. 6.-12.

² Za taj odnos nije relevantan naglasak pa se ovdje nećemo na nj ni osvrnuti.

»Takve imenice postaju također od aktivnoga i pasivnoga participa, na pr. čuvalac, dávalac, hválilac, küdílac, prätílac, prélac, ränílac, tkálac, tŗgalac, ubívalac, ústalac, vládalac, i t. d. (sve te imenice znače čovjeka, koji u *sadašnjosti* nešto čini, na pr. čuvalac je onaj, koji *sada* čuva, premda aktivni particip znači prošlost, na pr. čúvao sam; kako se to ima razumjeti, na to treba da odgovara poredbena slavenska gramatika) . . .«³

Jednom dijelu tih teškoća možemo izbjeći ako polazimo od najobičnijega značenja, koje doduše daje i Maretić, ali bez onoga *sada*:

čuvalac → *onaj koji čuva*

pa kažemo da su takve imenice izvedene sufiksom *-lac* od infinitivne osnove. Istina, uveli smo jedan sufiks više, *-lac* uz *-ac*, ali su time mnogi problemi postali jednostavniji.

Prvo, raspodjela je sufikasa *-lac* i *-ac* jasna: sufiks *-lac* dolazi na infinitivnu osnovu, a *-ac* na prezentsku. Razlika je i u plodnosti. Sufiks je *-lac* plodan, a *-ac* s glagolskim osnovama veoma slabo plodan. Njime se od naših glagolskih osnova više ne tvore nove riječi, a veoma rijetko i od stranih: *betonirac*, *normirac*, od *armirati* je običnije *armirač* nego *armirac*.

To nam kazuje ne samo da nema teoretske zapreke za uvedbu sufiksa *-lac* uz *-ac*, nego da ona ima i izrazite prednosti.

3. Osim imenice *prélac*, koja je izvedena od osnove *pre-*, izvedenice sufiksom *-lac* tvore se od infinitivnih osnova na samoglasnik. Podaci sakupljenih primjera daju prema glagolskim vrstama, aspektu i plodnosti ove brojeve:

vrsta	svr.	ns.	prije 1860.	poslije 1860.
I.	1	2	2	1
II.	—	—	—	—
III.	1	—	1	—
IV.	17	75	34	58
V.	1	43	23	21
VI. ova	1	5	2	4
eva	—	2	1	1
iva	—	5	2	3
ukupno:	21	132	65	88

Tabela pokazuje da se izvedenice sufiksom *-lac* tvore uglavnom od nesvršenih glagola IV. i V. vrste i da ih je preko pedeset posto (57 %) izvedenih poslije 1860. g.

³ Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, Zagreb, 1931., str. 257. Istakao T. M.

4. Značenje izvedenica sufiksom *-lac* može se opisati preoblikom:

Io + *-lac* → *onaj koji pz*⁴

čaralac → *onaj koji čara*.

Tako i *bjelilac*, *bludilac*, *bodrilac*, *branilac*, *čekalac*, *činilac*, *čistilac*, *čitalac*, *darivalac*, *davalac*, *djelilac*, *donosilac*, *isplatilac*, *izvršilac* . . .

'*Onaj*' se ostvaruje kao *čovjek*, i to uglavnom kao opći vršitelj radnje:

čaralac → *onaj koji čara*.

Tako i *bičevalac*, *čekalac*, *čitalac*, *darivalac*, *djelilac*, *donosilac*, *gledalac*, *izvršilac*, *nosilac* . . .,

a veoma često i kao zanimanje:

bjelilac, *branilac*, *čistilac*, *drobilac*, *glačalac*, *izvjestilac*, *izvlačilac*, *kalilac*, *krojilac*, *krotilac*, *ličilac*, *mjerilac*, *mješalac*, *oblikovalac*, *održavalac*, *pali-lac*, *prevodilac*, *pržilac*, *punilac*, *ronilac*, *sušilac*, *talilac*, *tkalac*, *tužilac*, *uvodilac*, *varilac* . . .

Samo iznimno izvedenice sa *-lac* znače što drugo. Među sakupljenim primjerima nalaze se svega tri: *činilac* 'ono što uvjetuje postojanje čega' (čimbenik), *prelac* 'vrsta kukca' *urlikalac* 'vrsta majmuna' (običnije *urlikavac*). Uz to prve dvije imaju potvrđeno i značenje »čovjek«, a treća ga ima potencijalno.

Prikazom načina tvorbe i značenja izvedenica sufiks *-lac* nije dovoljno određen. Potrebno je odrediti njegovo mjesto u sustavu s drugim sufiksima u tvorbi imenica koje znače vršitelja radnje. Praksa pokazuje da je u prvom redu potrebno sufiks *-lac* odrediti prema sufiksu *-telj*.

5. U značenju izvedenica sa sufiksima *-telj* i *-lac* ne može se zapaziti nikakva razlika.

Razlika kao *Spasitelj* 'Isus Krist' i *spasilac* 'čovjek koji spasi' slučajno je razjednačivanje sinonimnih oblika zbog velike zaposlenosti riječi *spasitelj* sa suženim značenjem na jednu osobu. Takvih razjednačivanja nema mnogo,⁵ a ni to nije općenito usvojeno. Mjesto *spasilac* upotrebljava se i *spasavatelj*, a *spasitelj* se upotrebljava i u značenju općega vršitelja radnje:

[*Isprebijan*] *postolar sretan da je našao spasitelja, pruži ruku Miroslavu* (Šenoa, RMS). – *Spasitelju moj* [za liječnika] (V. Desnica, Proljeće u Badrovcu, Bgd., 1955., str. 135.). – *Nije išlo lako jer se Berja branio rukama i nogama od svog spasitelja* (Vj. 6. 5. 68. 10.). – . . . *mlinar je njezin spasitelj* (J. Korner, Djevičanske breze, 81.).

Posljednji je primjer toliko zanimljiviji što pokazuje da i svećenik upotrebljava *spasitelj* za čovjeka.

Slično bi pokazale i potvrde za *graditelj-gradilac*, *poslužitelj-poslužilac*.

⁴ *Io* = infinitivna osnova, *pz* = prezent glagola iste infinitivne osnove.

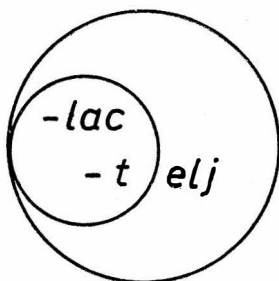
⁵ S. Pavešić i dr. u Jezičnom savjetniku pod natuknicom *-telj* navode s razlikom u značenju još *graditelj* (zvanje) — *gradilac*, *poslužitelj* — *poslužilac*, ali pitanje ne pokazuje u čemu je razlika.

6. Kad nema razlike u značenju, teoretski se očekuje razlika u raspodjeli. Raspodjela je prema glagolskim vrstama i aspektu ova:

sufiks	-lac		-telj	
	svr.	ns.	svr.	ns.
I.	1	2	—	—
II.	—	—	—	—
III.	1	—	—	—
IV.	17	75	133	92
V.	1	43	2	59
VI. ova	1	5	3	11
eva	—	2	—	—
iva	—	5	—	2
ukupno:	21	132	138	164

Ti podaci pokazuju da raspodjela sufiksa nije potpuno ista. Ako zanemarimo pojedinosti, ovdje kategorije s malim brojevima, a u sagledavanju sustava to se čini, možemo reći da se izvedenice sa sufiksom *-telj* podjednako izvode od svršenih i nesvršenih glagola, a sa sufiksom *-lac* od nesvršenih. To znači da je operativno područje sufiksa *-telj* znatno šire i da se tvorba obama sufiksima podudara samo na području nesvršenih glagola i da se u načelu može u istom značenju načiniti izvedenica podjednako s *-telj* i s *-lac* tek od nesvršenih glagola IV. i V. vrste.

Grafički se to može prikazati ovako:



Iako našu tvorbu ne poznamo dovoljno, ipak možemo reći da nema više takvih primjera gdje bismo u istom značenju i gotovo na istom stupnju plodnosti imali takvu podudarnost raspodjele. Odatle i teškoće s kojima se susrećemo.

Međutim upotreba, područje upotrebe, čestota, a donekle i plodnost pokazuju neke razlike u raspodjeli.

7. Imenica sa *-lac* ima u suvremenom hrvatskom književnom jeziku za polovicu manje od *-telj* (153:302 u sakupljenoj građi), plodnost im je podjednaka. (57 % za *-lac* i 62 % za *-telj*), ali je u apsolutnom iznosu za *-telj* gotovo dvostruko veća, a to vjerojatno vrijedi i za čestotu.

Budući da smo izvedenice sa *-telj* i *-lac* primili u naslijeđe iz starijih jezičnih razdoblja, u skladu s jezičnom prirodom od jednih osnova nema izvedenica sa *-lac*, od drugih sa *-telj*, a zbog istovjetnosti osnova od kojih se tvore postoje i usporedne izvedenice sa *-telj* i *-lac*. Podaci sakupljene građe daju ove brojeve: *-telj* bez *-lac* 219, *-lac* bez *-telj* 75, usporednica 78 parova.

Zbog toga što izvedenica sa sufiksom *-telj* ima više, što se izvode od svršenih i nesvršenih glagola, što je *-telj* plodniji od *-lac*, razumljivo je što ima više izvedenica sa *-telj* koje nemaju usporednica sa *-lac*.

Izvedenica sa *-lac* bez usporednih s *-telj* od svršenih ima samo nekoliko: *isplatilac*, *izjavilac*, *platilac*, *učinilac*, *uplatilac*, *stradalac*. Od nesvršenih glagola V. vrste ima ih više (26) jer se sufiks *-telj* širi i na tu vrstu, ali je zanimljivo da ih ima i od glagola IV. vrste (34). No te su izvedenice većinom novijega postanja sa značenjem zanimanja u području industrije:

bjelilac, *čistilac*, *drobilac*, *izvlačilac*, *kažilac*, *krmilac*, *laštilac*, *ličilac*, *lužilac*, *ljepilac*, *mjerilac*, *parilac*, *prevozilac*, *pržilac*, *solilac*, *sušilac*, *štavilac*, *talilac*, *topilac*, *varilac* (zavarivač), *žarilac*.

Usporedne izvedenice sa *-telj* i *-lac* nisu podjednako česte, većinom su češće sa *-telj*, a u novije se vrijeme ta čestota još pojačava, što je u skladu s najnovijim spoznajama o našem književnom jeziku.

8. Izvedenice sa *-lac* češće su samo na području administrativnog i industrijskog nazivlja. No to može imati i svoje posebne razloge.

Administrativno nazivlje veoma lako podliježe raznim utjecajima i tek bi nam odgovor na pitanje: otkada je to tako? pokazao je li posrijedi noviji utjecaj na jezik ili je to stanje posljedica jezične tradicije.⁶ Nazivi industrijskih zanimanja jednim su dijelom novije izvedenice i jednako tako mogu biti posljedica novijega utjecaja na jezik. Iako bi to moglo biti odraz stare tradicije: viša i intelektualna zanimanja izriču se izvedenicama sa *-telj*, a fizička drugim sufiksima,⁷ među njima i sa *-lac*, ipak iz samoga našega jezičnoga sustava nije

⁶ Neki podaci jasno pokazuju nedavno protežiranje izvedenica sa *-lac*, a već usputno provjeravanje na području pravnog jezika pokazuje da i u administrativnom jeziku upotreba izvedenica sa *-lac* može biti plod novijega utjecaja.

⁷ Zanimljivo je u tom pogledu članak S. B. Bernštejna, K istorii slavjanskoga sufiksa *-telj*, Russkoe i slavjanskoe jazykoznanie, Moskva, 1972., str. 36.-42., u kojem na temelju mjesta sufiksa *-telj* u slavenskim jezicima dokazuje da sufiks *-telj* nije pučkoga podrijetla, nego da je pripadao naddijalekatnim kulturnim koineima, koji su se osobito intenzivno stali razvijati u prvom tisućljeću n. e. To potvrđuje i imenicama sa sufiksom *-telj* u stsl. jeziku: »U staroslavenskim spomenicima XI. st. susreće se oko 70 riječi sa sufiksom *-telj*. Među njima nema riječi koje odražavaju život ili djelatnost seljaka. Sve te riječi nastale su i upotrebljavale se u drugoj društvenoj sredini« (str. 38.). A zanimljiva je u tom pogledu i Travničkova kous-

vjerojatna takva raspodjela, pogotovu zbog novijih jezičnih kretanja. Da bismo to osvijetlili, potrebno je da pogledamo još neke sustavne veze.

9. Od naziva za osobe muškoga spola veoma se često tvore nazivi za osobe ženskoga spola dodavanjem ili zamjenom pojedinih sufikasa.

Kad su posrijedi izvedenice sa *-telj*, onda je izvođenje bez ikakvih teškoća: *branitelj-braniteljica*, *hranitelj-hraniteljica*, *mučitelj-mučiteljica*, *učitelj-učiteljica* . . .

S izvedenicama sa *-lac* nije tako jednostavno jer bi se sufiks *-lac* trebao zamijeniti sufiksom *-lica*, a to od većine osnova ne ide jer značenje sa *-lica* u sustavnoj tvorbi pripada raznim strojevima i spravama: *brizgalica*, *drobilica*, *gladilica*, *glodalica*, *grijalica*, *jedrilica*, *lašilica*, *lomilica*, *mlatilica*, *pojilica*, *prskalica*, *pržilica*, *slušalica* . . .⁸

Ta zapreka za *-lica* može bitno utjecati na raspodjelu sufikasa *-lac* i *-telj*, povećavajući čestotu izvedenica sa *-telj* jer je odnos $x + \textit{-ica}$ u jeziku veoma čest: *čistač-čistačica*, *kopač-kopačica*, *prodavač-prodavačica*, *krčmar-krčmarica*, *kuhar-kuharica*, *mljekar-mljekarica*, *skijaš-skijašica* . . .

10. No kad promatramo takve sustavne veze, ne smijemo zanemariti ni druge koje se odnose na *-lac*.

Naime neke imenice izvedene sufiksom *-stvo* i pridjevi izvedeni sufiksom *-ski* češći su od imenica na *-lac*, nego od *-telj*: *branilaštvo*, *pravobranilaštvo*, *tužilaštvo*, *oslobodilački*, *narodnooslobodilački*, *spasilački* . . .

Ali kako takve pojave nisu česte niti sprečavaju druge mogućnosti (*braniteljstvo* . . .), ne mogu bitno utjecati na raspodjelu osnovnih riječi.

11. Time nije sve rečeno što se može i što treba reći o raspodjeli sufikasa *-telj* i *-lac*; kao dopuna ovome potreban je još povijesni osvrt i normativna kvalifikacija pojedinih riječi. Ipak, na temelju svega što je rečeno jasno izlazi praktičan zaključak: kad u istom značenju treba upotrijebiti ili izvesti izvedenicu sa *-telj* ili *-lac*, prednost treba imati izvedenica sa *-telj*. A to ujedno kazuje da je opravdana i praksa koja to čini. Kad nema jasne jezične raspodjele, normalno je da se javi izvanjezična jer nije normalno da oba tipa imaju veliku čestotu u istom značenju na istom području.

Dakako, sufiks *-lac* ostaje tvorbeni jedinica hrvatskoga književnog jezika zbog riječi sa *-lac* koje se upotrebljavaju, a kako se ni jednoga književno-jezičnog sredstva ne valja lišavati, može se upotrebljavati za eventualne semantičke i stilske distinkcije, koje jednom mogu dobiti i sustavno značenje.

tatacija o sufisku *-telj* u češkom jeziku što je Bernštejn navodi na istoj strani: »Imenice živih bića na *-telj* u pravilu označuju nazive osoba koje se zanimaju umnim radom, za razliku od imenica na *-č* koje većinom označuju osobe što se bave fizičkim poslom.«

⁸ Usp. *Zigosani sufiks -telj*, J. X, str. 116. i *Tvorba imenica sa završetkom -ica, -ice*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, 13, Zagreb, 1973., str. 51.—53. (Sufiks *-lica*.) Radovi Zavoda za slavensku filologiju, 13, Zagreb, 1973., str. 51.—53. (Sufiks *-lica*.) Usp. i uspjetu dosjetku N. Eržišnik: »Dragi slušaoci i slušalice.«

STRANE RIJEČI S DOČETKOM *-ier(e)* U HRVATSKOM JEZIKU

Dragutin Raguž

Veoma se često nademo u nedoumici kako bi u hrvatskom jeziku trebalo upotrebljavati, u kojem obliku, francuske posuđenice tipa *atelier*, *dossier*, *conférencier*, *métier* i dr. Listajući rječnike i sakupljajući građu, nastojao sam utvrditi pravilo po kojem bi sve imenice ovoga tipa imale ili trebale imati isti dočetak u hrvatskom njihovu liku, ali sam vidio da to nije i ne može biti problem samo francuskih imenica u hrvatskom jeziku, nego i imenica iz bilo kojega drugoga jezika s tim dočekom koje preuzimljemo u naš jezik: ne s dočekom takva slovnoga slijeda, nego s dočekom koji ima glasovnu vrijednost kao što je u navedenih francuskih riječi. (Uglavnom se ipak radi o imenicama iz francuskoga i talijanskoga jezika.) Imenicâ toga tipa u hrvatskom jeziku ima podosta, i u njihovu pisanju, odnosno prilagođivanju hrvatskom jezičnom sustavu, pa i srpskom, nema dosljednosti. Dosljednosti nema upravo stoga što nije bilo jedinstvena kriterija u njihovu prilagođivanju zapravo su kriteriji bili različiti.

To vidimo iz primjera.¹

1. Dočetak — *ijer*:

<i>hotelijer</i>	franc.	<i>hôtelier</i>
<i>garderobijer</i>		<i>garde-robier</i>
<i>romansijer</i>		<i>romancier</i>
<i>financijer</i>		<i>financier</i>
<i>premijer</i>		<i>premier</i>
<i>ateljier</i>		<i>atelier</i>
<i>gonfalonijer</i>	tali.	<i>gonfaloniere</i>
<i>karabinijer</i>		<i>carabinieri</i>
<i>kanconijer</i>		<i>canzoniere</i>

2. Dočetak — *jer*:

<i>kavaljer</i>	franc.	<i>cavalier</i>
<i>konferansjer</i> ²		<i>conférencier</i>
<i>kondotjer</i>	tali.	<i>condottiere</i>
<i>ušjer</i>		<i>uscieri</i>
<i>bersaljer</i>		<i>bersagliere</i>

¹ Ako nije posebno označeno, primjeri su uzeti iz Klaićeva Velikog rječnika stranih riječi. Zgb, 1966. i Matešićeva Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen, Wiesbaden, 1966.

² V. Putanec, Francusko-srpskohrvatski rječnik, Zgb, 1957.